Experienţa comunicării lui Dumnezeu cu noi ne obligă la comuniune cu oameni de alte credinţe. Numai aşa poate creştinul trăi mărturia întrupării lui Hristos. Relaţiile sale cu ceilalţi iau forma dialogului, întrucât el respectă diferenţele dintre el şi ceilalţi şi întrucât el binevoieşte să-l asculte pe semenul său, ca şi cum ar vorbi el însuşi. Natura fundamentală a dialogului reprezintă entuziasmul sincer în a-l asculta pe cel cu care dorim să comunicăm. Preocuparea noastră nu va fi aceea de a dobândi argumente. Un dialog real se dezvoltă atunci când un partener vorbeşte într-o asemenea manieră, încât celălalt consimte să-l asculte, ca şi atunci când unul ascultă în aşa fel, încât celălalt trebuie să vorbească. Şi în această situaţie, dialogul este rezultatul lucrării Duhului. [...]

Cu toate acestea, există oameni de diferite credinţe care, din anumite motive, refuză în mod deliberat noile relaţii ce trebuie să existe şi preferă să rămână izolaţi. Acest lucru duce la o izolare în propriile particularităţi şi, cu timpul, îngreuiază viaţa comunităţii. Dialogul este o stare sufletească, un spirit, o atitudine de iubire şi respect faţă de semenii de alte credinţe. El priveşte partenerii ca persoane, şi nu ca simple statistici.

ISBN 973-7834-46-1

Religii în dialog

pr. dr. Nicolae Achimescu

pr. dr. Nicolae Achimescu

Religii în dialog

TRINITAS, 2006

Pr. Nicolae Achimescu este profesor al Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae" a Universității „Al. I. Cuza" Iași. Predă cursul de **Istoria și filosofia religiilor** în cadrul acestei facultăți și la Facultatea de Litere, catedra de literatură universală și comparată. Este doctor al Universității din Tübingen, Germania, unde, în anul 1993, și-a susținut teza de doctorat cu titlul **Die Vollendung des Menschen im Buddhismus. Bewertung aus orthodoxer Sicht**, sub îndrumarea prof. dr. P. Beyerhaus și a prof. dr. J. Moltmann.

Pe lângă numeroase studii de istoria și fenomenologia religiilor, autorul a publicat următoarele cărți: **Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos**, traducere din limba latină, cu note și studiu introductiv, Polirom, Iași, 1996; **Istoria și filosofia religiei la popoarele antice**, Junimea, Iași, 1998 (Premiul „Alma Mater Jassyensis" al Institutului pentru Societatea și Cultura Română, pentru carte universitară, la cea de-a VII-a ediție a Salonului Național de Carte, Iași, 1998); **Budism și creștinism. Considerații privind desăvârșirea omului**, Junimea - Tehnopress, Iași, 1999; **India. Religie și filosofie**, Tehnopress, Iași, 2001; **Noile mișcări religioase**, Limes, Cluj-Napoca, 2002.

© TRINITAS, 2006
ISBN 973-7834-46-1

Pr. Nicolae Achimescu

RELIGII ÎN DIALOG

TRINITAS, 2006

2. Reîncarnarea – realitate sau iluzie?

2.1. Reîncarnarea – o temă incitantă

În lumea creştină, de mai bine de două secole pătrund idei specifice unor religii orientale. Intermediarii acestora mai apropiaţi au fost, dintotdeauna, oamenii de ştiinţă, poeţii şi filosofii. Dintre religiile apărute în spaţiul indian, hinduismul şi budismul au stârnit interes şi şi-au găsit adepţi. Din acelaşi spaţiu apar mai târziu noi fenomene cu caracter religios şi privind concepţia despre lume: tendinţe difuze, noi mişcări, „corăbii salvatoare". Multele teme propuse de ele se află la îndemână şi-i atrag pe mulţi dintre semenii noştri: superstiţie, magie, divinizarea naturii, o gnoză sublimă cu caracter intelectual şi estetic, cu pretenţia de a descifra tainele lumii şi secretele misticii; un cult al vrăjitoarelor, secte juvenile şi religiozitate cu caracter vagabond; reîntoarcerea la religiile arhaice şi la zeiţele şi zeii lor; forme de terapie ca substitut religios; explicaţii privind lumea, care nu corespund realităţii, şi schiţe generale pseudo-ştiinţifice, neconfirmate cu ajutorul experienţei şi raţiunii.

Ideea de reîncarnare[1] face parte şi ea din rândul acelor multe concepţii religioase vehiculate actualmente în cadrul întâlnirii

[1] În spaţiul apusean, cea mai populară este noţiunea de „transmigraţie a sufletului" (metempsihoza). În afara acesteia, mai găsim cuvintele „renaştere" (*palingenesis*) sau „reîntrupare" (reîncarnare). Reîntruparea este numele cel mai potrivit pentru această doctrină apărută iniţial în India. Dimpotrivă,

cu diferite culturi şi religii străine, care pot fi corelate cu alte elemente (meditaţie, astrologie etc.) şi care, totodată, au scăpat de sub controlul marilor tradiţii.

Învăţătura despre reîncarnare s-a răspândit concomitent cu acel val al noii religiozităţi, care a luat amploare pe la începutul anilor '70, profitând de momentul decăderii tradiţiei în lumea apuseană, declanşat în urma tulburărilor din anul 1968 şi după aceea. Decăderea tradiţiilor creştine apusene a atras după sine, în primul rând, un interes marcant pentru religiozitatea orientală[2].

În anii '80, acest val a căpătat o amploare şi mai mare, iar mişcările religioase şi ezoterice înrădăcinate mai puternic în cultura occidentală au primit un nou impuls. Dintre acestea fac parte, în primul rând, spiritismul modern, ale cărui începuturi datează de prin anul 1848, ca şi Societatea teosofică, întemeiată în 1875, şi antroposofia izvorâtă din aceasta în 1913. Un rol decisiv în cadrul acestora îl joacă conceptele de karma şi reîncarnare, corelate cu gândirea evoluţionistă apuseană, nu în ultimă instanţă în urma influenţelor asiatice, care au început să-şi arate efectele în secolul anterior prin traducerea scrierilor sacre orientale în Europa şi America. În prezent, elemente orientale şi occidentale ale noii religiozităţi se regăsesc laolaltă în mişcarea New Age. Un element comun, alături de multele elemente absolut distincte ale acestei mişcări, îl reprezintă convingerea că

transmigraţia sufletului desemnează în mod tipic evoluţia semantică a învăţăturii în Occident; pentru că abia în acest spaţiu, sub influenţa grecească (nu a Bibliei), apare concepţia despre un suflet care supravieţuieşte morţii, care se poate elibera de trup şi poate intra din nou într-un trup efemer. Cf. K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *Seelenwanderung – Hoffnung oder Alptraum der Menschen?*, Stuttgart, 1962, pp. 9-10.

[2] R. Hummel, *Indische Mission und neue Frömmigkeit im Westen*, Stuttgart, 1980; idem, *Gurus in Ost und West*, Stuttgart, 1984.

omul nu are o singură viaţă, ci se află, dimpotrivă, pe calea unor reîncarnări succesive, în cadrul cărora acumulează permanent experienţe şi aspecte ale cosmosului în întregul său şi îşi epuizează tot mai pregnant propriul său potenţial; este vorba de însăşi credinţa în reîncarnare.

Întrucât cei mai mulţi oameni poartă, din punct de vedere religios, în mod predominant amprenta creştinismului, se pune tot mai clar întrebarea dacă şi în ce măsură creştinismul s-ar putea concilia cu învăţătura despre reîncarnare. Este aceasta un „corp străin", care conduce la dezechilibrul întregului organism? J.M. Pryse, el însuşi un adept al doctrinei despre reîncarnare, vede în aceasta „nu doar un adevăr care se adaugă sumei generale a celorlalte, ci un nou factor care schimbă întreaga ecuaţie"[3].

Există o mulţime de cărţi despre experienţele unor pacienţi readuşi la viaţă[4]. Reveniţi din starea de limită dintre viaţă şi moarte în urma unui accident sau a unei crize generate de o anume boală, conform motto-ului „am fost mort clinic", ei relatează despre viziuni luminoase, apariţia unor decedaţi şi despre călătorii ale sufletului în spaţii necunoscute până atunci. Pe aceeaşi linie se plasează interesul tot mai crescând pentru anumite experienţe similare din istoria religioasă recentă: extazele şamaniste şi practicile care conduc la acestea, căderile meditative în extaz şi stările de conştiinţă induse prin utilizarea

[3] Citat după K. Hoheisel, *Das frühe Christentum und die Seelenwanderung*, în *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 27/28, 1984-1985, p. 46: idem, *Glaube an Seelenwanderung im frühen Christentum?*, în *Materialdienst der EZW*, 49/1986, pp. 188-196.

[4] Cf. E. Kübler-Ross, *Über den Tod und das Leben danach*, Melsbach, 1987; K. Osis, E. Haraldsson, *Der Tod – ein neuer Anfang. Vision und Erfahrungen an der Schwelle des Seins*, Freiburg i. Br., 1978.

drogurilor. Inclusiv psihologia s-a arătat de multă vreme interesată de aceste „mutaţii ale stării de conştiinţă"[5].

„Psihologia transpersonală" s-a consacrat cercetării ştiinţifice după ce medicul Carl Gustav Jung[6] abordase deja, cu mult timp în urmă, domeniul experienţei religioase ca obiect al psihologiei. În cele din urmă, sub influenţa sa, a fost reabilitat tot ceea ce ştiinţa şi creştinismul anatematizaseră, în deplin acord, în secolul anterior ca superstiţie.

O temă predilectă a psihologiei transpersonale o constituie experienţele propriei naşteri şi morţi, sub influenţa LSD sau ale unor psihotehnici şi tehnici de meditaţie având ca scop schimbarea conştiinţei[7].

De acest domeniu ţin şi acele regresiuni realizate într-o stare similară transei, care conduc, aparent parcurgând în sens invers faza naşterii şi a gestaţiei, înapoi spre vieţile anterioare.

2.2. Perspectiva hinduistă şi budistă asupra reîncarnării

Învăţătura despre reîncarnare este mai veche decât creştinismul. Cercetarea istorică a originilor ei ne conduce până în perioada străveche a *Vedelor*, până în primul mileniu precreştin, în care a înflorit atât de bogata literatură sanscrită. În orice caz, ideea de reîncarnare a devenit un element fundamental al gândirii indiene în perioada *Upanişadelor*, respectiv a *Vedelor*

[5] Cf. C. Albrecht, *Psychologie des mystischen Bewusstseins*, Bremen, 1951; idem, *Das mystische Erkennen. Gnoseologie und philosophische Relevanz der mystischen Relation*, Bremen, 1958.

[6] Cf. C.G. Jung, *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion*, Zürich, 1963.

[7] Cf. S. Grof, *Geburt, Tod und Transzendenz. Neue Dimensionen der Psychologie*, München, 1985.

târzii. Aceste scrieri filosofice cu un caracter speculativ – cea mai veche dintre ele datând de prin jurul anului 500 î.d.Hr. – conțineau inițial învățături secrete, ceea ce presupune că, la început, și ideea de reîncarnare a fost o învățătură secretă. Ulterior, aceasta s-a contopit cu la fel de vechea învățătură despre răsplata faptelor în lumea de dincolo și a determinat pe mai departe concepțiile indiene despre fundamentul, substanța și destinul oricărei ființe vii, despre calea și finalitatea mântuirii oamenilor. Prin intermediul budismului, în fine, aceste concepții s-au răspândit cu mult peste granițele Indiei, spațiul în care au apărut.

Potrivit doctrinei hinduiste, în ființa cea mai interioară a omului se află un „atman" care, fiind dincolo de conștiința eu-lui și distingându-se esențialmente de suflet și spirit, este de substanță divină, este indestructibil și neschimbabil. În *Upanișadele* timpurii importante erau, în primul rând, reflecțiile pe marginea problemei legate de cine este purtătorul vieții[8].

Această problemă s-a pus nu doar în India, ci în toate filosofiile; și răspunsurile sunt cumva similare. Inclusiv în India s-au încercat răspunsuri pornindu-se, în primul rând, de la elemente particulare. Este cumva piatra de temelie a cosmosului și a vieții umane apa, focul sau aerul (suflul de viață)? În corelație cu aceste reflecții, încă de timpuriu, s-au făcut speculații cu privire la destinul de după moarte al omului. De pildă, acest destin a fost comparat cu circuitul apei, care se evaporă spre văzduh, iar apoi revine pe pământ și produce hrană și o nouă viață. Însă răspunsul definitiv este mult mai profund: fundamentul realității din care au apărut la început absolut toate elementele este ceva de natură spirituală, mai mic decât un bob de orez și mai mare decât toate cerurile, de necuprins și indestructibil,

[8] Cf. N. Achimescu, *Budism și creștinism*, Iași, 1999, pp. 49-50.

respectiv *atman*-ul, „sinele"[9]. Cauza primordială a existenței și nucleul individual al persoanei, fundamentul cosmic și cel spiritual, *Brahman* și *atman*, sunt identice. Pentru vizionarii *Upanișadelor*, eliberarea și mântuirea sunt incluse în realizarea intuitivă a acestei cunoașteri[10].

Aici avem și o aluzie la răspunsul la întrebarea legată de ceea ce este, propriu-zis, „sufletul", care, potrivit învățăturii indiene despre „transmigrația sufletului", trece de la o existență la alta. *Upanișadele* afirmă cu o anumită simplitate: *atman-ul*, sinele. *Atman*-ul transmigrează de la o existență la alta asemenea unei omizi care coboară de pe un firicel de iarbă și se cațără pe altul. Firește, în realitate, problema este mai complicată. Aceasta pentru că, în concepția hinduistă, *atman*-ul se află dincolo de orice eveniment care ține de lume. El rămâne intangibil în ceea ce privește moartea și viața, timpul și schimbarea. Este „martorul" absolut pasiv al oricărui proces evenimențial și, în ce-l privește, nu face nimic. Privit din această perspectivă, de fapt, el nici nu „transmigrează". În plus, el nu depinde de vreo individualitate. A recunoaște *atman*-ul înseamnă a renunța la finitudinile oricărei individualități și a abandona orice sentiment de „eu" și „al meu". În contrast cu variantele ei occidentale, doc-

[9] Vezi *Chandogya-Upanishad*, III, 14, 4: „Sinele (atman) meu dinlăuntrul inimii este *Brahman*. Cu el mă voi contopi după moarte"; cf. *ibidem*, VI, 9, 7.

[10] În *Brihadaranyaka-Upanishad*, după ceva dispute, înțeleptul Yajnavalkya o povățuiește pe soția sa, Maitreyi: „Sinele trebuie privit, ascultat, gândit și luat aminte bine, Maitreyi. Într-adevăr, cel care l-a văzut pe *atman*, l-a ascultat, l-a gândit și l-a recunoscut, acela a recunoscut întreaga lume... Când pare că există dualitate, atunci unul îl ascultă pe celălalt, unul îl miroase pe celălalt... Dar când totul a devenit una cu *atman*, atunci cum ar putea el să vadă pe cineva, cum ar putea el să miroase pe cineva... Cum ar putea el să cunoască pe cunoscător? Acum, tu cunoști învățătura, Maitreyi. Într-adevăr, aceasta atinge nemurirea". Vezi *Brihadaranyaka-Upanishad*, II, 4,5 *sq*.

trina indiană despre „reîncarnare" nu este preocupată deloc de evoluție și de desăvârșirea vreunei individualități. În această situație, cum este garantată identitatea persoanei de la o viață la alta? Această întrebare va căpăta un accent și mai mare în budism, după cum se va vedea, pentru că budismul contestă nu doar persoana, ci și existenta vreunui *atman*.

Deosebirea față de hinduism constă în faptul că budismul infirmă existența *atman*-ului, în același timp pune sub semnul întrebării identitatea persoanei de la o existență la alta și, în cele din urmă, complică și mai mult dificila problemă hindusă legată de ceea ce transmigrează.

„Este cel ce se reîncarnează același cu cel răposat, sau este el un altul?", se pune întrebarea în *Milinda-Panna*. Răspunsul: „Nu este nici același, nici altul... Un fenomen apare, un altul dispare, deși ele se succed fără întrerupere. În acest fel, cineva nu ajunge nici ca aceeași persoană, nici ca o alta până la configurarea noii conștiințe". Noul individ, apărut ca urmare a dorințelor și efectelor karmice anterioare, se află într-o relație sensibilă cu existențele sale anterioare, asemenea unui ecou, unei imagini în oglindă sau unei amprente a sigiliului, așa cum afirmă textele din canonul *pali*, care constituie temelia budismului *Theravada*. În budismul *Mahayana*, de mai târziu, această concepție despre ciclul reîncarnărilor a fost și mai serios pusă sub semnul îndoielii: conform doctrinei mahayaniste, acest ciclu există doar în imaginația celui neiluminat.

Canonul *pali* privește viața ca pe un curs mereu înainte, constituit din diferiți „factori ai existenței", care se condiționează reciproc și care sunt împărțiți în cinci grupe (*skandhas*). Acest curs n-are nici un fel de personalitate și substanță. Omul trebuie să abandoneze iluzia de „eu" și „al meu" și să privească realitatea ca un joc al unor forțe impersonale. Numai astfel se poate proteja de existențele ulterioare. Practic, interesul budist se învârte în jurul acestui curs al existenței și analizei sale, și nu

în jurul problemei supraviețuirii individuale. Rezultatul acestei analize rezidă în doctrina despre „nașterea condiționată" (*pratityasamutpada*). Ea nu poate fi prezentată aici în toată complexitatea sa. Semnificația ei propriu-zisă constă în argumentul că nimic din această lume vizibilă nu este necondiționat. În momentul când cineva reușește să elimine o singură verigă a acestui condiționism și să întrerupă lanțul cauzal, atunci respectivul ajunge la eliberare, ceea ce semnifică *Nirvana*.

Budiștii moderni japonezi se exprimă mai puțin conservativ în această privință. În Japonia, învățătura despre reîncarnare n-a jucat niciodată un rol așa de important ca în India, iar interesul maeștrilor Zen se îndreaptă, în primul rând, spre apariția spontană a iluminării, și nu spre o desăvârșire lentă a sinelui pe parcursul multelor renașteri. În afară de aceasta, în Japonia modernă doctrina despre reîncarnare este pusă sub semnul îndoielii. *D.T. Suzuki*[11], un mare mărturisitor al Zen-ului în Occident, consideră și el transmigrația sufletului doar „o teorie de inspirație, plină de impulsuri poetice", fără să se declare fățiș un adept al acesteia.

Și el pledează pentru faptul că „dorința" este cauza primordială, este „creatorul universului". Însă el nu înțelege această noțiune în sensul „dorinței de viață" din filosofia lui Schopenhauer sau în acela al concepției tradiționale despre „nașterea condiționată". Pentru el, acestea au o conotație prea negativă. El subliniază: „Budiștii de mai târziu concepeau *trisna* (dorința, setea de viață) ca fiind identică cu natura umană, cu totul... și că a nega *trisna* ar însemna a recurge la suicid". Suzuki vede în dorința de a birui această sete de viață chiar o expresie a acestei sete de viață. Purificată de toate, setea de viață trebuie să devină, în cele din urmă, un mare act de caritate. În acest sens, Suzuki se bazează pe cele spuse de către maeștrii Zen: „Buddha este Buddha

[11] D.T. Suzuki, *Der westliche und östliche Weg*, München, 1974, p. 109 *sq*.

prin *trisna*". Sau „Buddha este *trisna*". Pe fundalul monist al budismului Mahayana, aceasta apare ca o simplă consecvență.

Tot la D.T. Suzuki descoperim o idee modernist-budistă tipică, și anume că, de fapt, reîncarnarea se realizează permanent, și nu doar după moarte. Pentru *Lama Angarika Govinda*, este clar „că nașterea și moartea nu sunt fenomene unice ale vieții umane, ci ceva ce se realizează neîntrerupt în noi". Călugărul *Buddhadasa*[12] din Thailanda, un cunoscut gânditor reformator, s-a exprimat într-un mod similar: în sens religios, orice eradicare a sentimentului de „eu" și „al meu" înseamnă o renaștere. Acest lucru s-ar putea repeta de mai multe ori în aceeași zi. Din această perspectivă, un om obișnuit se poate „naște" frecvent, un om evoluat spiritual mai rar, pentru ca în cele din urmă să înceteze pentru el acest ciclu al renașterilor. Acest lucru nu are, însă, nimic de-a face cu nașterea biologică din pântecele mamei.

De fapt, aici este vorba despre „demitologizarea" învățăturii budiste despre karma și reîncarnare. Se păstrează analiza tradițională a proceselor psihologice, dar se elimină consecințele lor cosmologice. Nașterea reală nu mai este înțeleasă ca o urmare a ignoranței, setei de viață și karmei. Asemenea tendințe moderne, în conflict cu concepțiile tradițional-populare, pot însă contribui la o conciliere cu spiritul modernității. Firește, acest lucru nu se realizează fără dificultate. Căci învățătura despre reîncarnare reprezintă, în budism, consecința necesară a doctrinei despre legea karmică. Cum trebuie să se repercusioneze karma, dacă nu primește ocazia pentru aceasta în existența viitoare? Dacă este suficientă o singură viață pentru compensarea karmică, atunci credința în karma intră în conflict cu experiența de viață și, prin aceasta, chiar într-o stare de criză. Același lucru îl susține și *Lama Angarika Govinda*, în ciuda analizei sale moderniste pe care o face pe marginea problemei reîncarnării.

[12] Buddhadasa, *Toward the Truth*, Philadelphia, 1972, p. 68.

„Fără această convingere, învățătura budistă devine fără sens, întrucât în această situație moartea ar însemna stingerea și nimicirea totală, prin care orice năzuință ar fi lipsită de finalitate"[13].

2.3. Transmigrarea sufletului în variantă apuseană

În ultima vreme, reprezentanții învățăturii despre reîncarnare au încercat, în repetate rânduri, să argumenteze că această doctrină a fost și o componentă inițială a învățăturii creștine. Ei afirmă că creștinii primelor secole credeau pe deplin în această învățătură. Tocmai de aceea, în Evanghelii nu se vorbește explicit despre ea, pentru simplul motiv că în acea vreme era acceptată de la sine. Doctrina despre reîncarnare a fost respinsă și interzisă abia în timpul împăratului Constantin, fiindcă Biserica s-a supus statului. Teosofa *Beatrice Fleming* pretinde că, în acea perioadă, această învățătură a fost eliminată în urma unei decizii majoritare a demnitarilor dornici de putere ai Bisericii. Ea nu explică, însă, ce legătură are interzicerea doctrinei cu dorința de putere a capilor Bisericii. Făcând abstracție de aceasta, nici în literatura primelor secole post-creștine nu găsim vreo probă care să ateste că, în acel timp, transmigrația sufletelor (*transmutatio animarum*) ar fi reprezentat o parte integrantă a credinței creștine[14].

Firește, în spațiul din apropierea celui creștin, existau anumite concepții înrudite cu învățătura despre reîncarnare. Asemenea concepții descoperim deja la orfici (aprox. 600 î.d.Hr.). Aceștia le-au preluat din credințele populare primitive: sufletul

[13] Lama Angarika Govinda, *Lebendiger Buddhismus im Abendland*, München, 1986, p. 78.
[14] K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *op. cit.*, p. 15.

trebuie să transmigreze dintr-un trup în altul[15] și să sălășluiască chiar în animale; doar cel inițiat în misterele orfice și cel care cunoaște formula care-l legitimează drept „pur" în Hades are șansa de a întrerupe ciclul reîncarnărilor[16].

Alți adepți ai învățăturii despre reîncarnare sunt Empedocle, Pindar, Pitagora[17], care spunea despre sine că ar fi fost într-o existență anterioară un asediator al Troiei, și mai târziu filosoful Hermotimus. Inclusiv Platon a cunoscut și a folosit, în cele din urmă, această doctrină[18].

În Egipt, învățătura despre transmigrația sufletelor a apărut ca o doctrină secretă. În cărțile lui Hermes Trismegistul se găsește o viziune despre germenii spirituali care coboară din sferă în sferă din regiunile Căii Lactee, se înfășoară în învelișuri mai grele, devin tot mai mult prizonierele materiei și, îmbibate de viață, se prăbușesc, în cele din urmă, în închisoarea pământească. În funcție de gradul de desăvârșire atins în viața pământească, ei pot ajunge după moarte din nou în sferele superioare și redobândi bunurile divine, sau, dimpotrivă, încercând să acceadă în regiunea lumii, pot fi rearuncați pe pământ[19].

În vreme ce la orfici și egipteni, ca și în India, transmigrația sufletelor era privită din capul locului ca un impediment, într-un cu totul alt spațiu al lumii antice apare, pentru prima

[15] Origen numește transmigrația sufletelor *„dogma metempsychoseos"* sau *„transmutatio animarum"*. Vezi *Contra Celsum*, I, 20; II, 75; *De principiis*, I, 8, 7; cf. E. Benz, *Indische Einflüsse auf die frühchristliche Theologie*, în *Akademie der Wissenschaften und der Literatur*, Abhandlungen der Geistesund Sozial-Wissenschaftlichen Klasse, Jg. 1951, 3, Wiesbaden, p. 186.

[16] Cf. N. Achimescu, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Iași, 1990, p. 283.

[17] *Ibidem.*

[18] K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *op. cit.*, pp. 15-16.

[19] Vezi *ibidem*, p. 16; cf. N. Achimescu, *Istoria și filosofia religiei...*, p. 380.

dată, ca un motiv absolut nou. Se afirmă că și druizii galici ar fi fost adepții reîncarnării[20].

Pentru ei, însă, aceasta nu reprezenta nici un blestem, ci expresia unei încrederi deosebite în viață, motiv pentru care, în opinia lui Iulius Cezar, tinerii galici nici nu se temeau de moarte.

În perioada clasicistă și a romantismului, importante personalități precum Lessing și Herder, Goethe, Schlosser și Scheling se simt atrase spre speculațiile privind transmigrația sufletului, și anume în lumina clară a publicității literare, fiind inspirați spre aceasta și de cunoștințele despre Orient mijlocite de perspectiva științifică și literară[21].

Și în rândul spiritiștilor, în Anglia și SUA se află foarte mulți adepți ai învățăturii despre transmigrația sufletelor, dar aceștia sunt reprezentați în mod deosebit în Brazilia. Cea mai mare autoritate a spiritiștilor brazilieni este *Allan Kardek*. În spatele acestui pseudonim se ascunde, în fapt, francezul *Hypolite Léon Denizart-Rivail*, născut la Lyon în 1804 și decedat la Paris în 1869. Adepții săi sunt convinși de faptul că în istoria omenirii de până acum au existat trei revelații, respectiv prin Moise, Hristos și Allan Kardek. Pentru ei, Hristos nu este Fiul lui Dumnezeu, ci medium-ul lui Dumnezeu.

Credința occidentală modernă în reîncarnare este un „copil" al secolului al XIX-lea și împărtășește optimismul progresiv al acesteia. Faptul că omul, în evoluția sa spre trepte superioare, ar putea cădea din nou pe trepte inferioare sau că, așa cum presupun conceptele orientale despre reîncarnare, s-ar putea chiar reîncarna ca animal, este inacceptabil. „O dată om, pentru totdeauna om", reclamă un principiu teosofic, comun tuturor conceptelor moderne apusene despre reîncarnare.

[20] K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *op. cit.*, p. 16; cf N. Achimescu, *op. cit.*, p. 465.

[21] Cf. mai pe larg E. Benz, *Die Reinkarnationslehre im Dichtung und Philosophie der Deutschen Klassik und Romantik*, în A. Resch (Hrsg.), *Imago mundi*, vol. VII, *Fortleben nach dem Tode*, Insbruck, 1980.

2.4. Pretinse argumente ştiinţifice privind reîncarnarea

Reprezentanţii doctrinei reîncarnării se folosesc de experiment pentru a demonstra, cu ajutorul său, că transmigraţia sufletului are realmente loc. Ca argumente convingătoare în această privinţă sunt evocate în special rememorările existenţelor anterioare. Este vorba, deci, de experienţe irepetabile din punct de vedere experimental. De obicei, ele sunt considerate fenomene parapsihice. Acestea capătă credibilitate doar în situaţia în care persoanele care intră în procesul de regresie relatează despre lucruri doveditoare istoric şi despre care, în mod normal, n-ar fi putut şti absolut nimic.

Numărul unor asemenea relatări este foarte mare. În cele mai multe cazuri, acestea sunt pomenite chiar de către reventişti. În consecinţă, ele au loc totdeauna în ţările în care apar reventiştii, respectiv în India, Italia sau Franţa, Anglia, SUA sau Germania. Nici o relatare nu prezintă vreun protocol venit din partea unei a treia persoane, neutre, şi nici nu conţine declaraţii amănunţite ale unor martori, deşi, pe de o parte, ele sunt formulate tocmai în acest scop, pe motivul: „Totul s-a dovedit adevărat, am auzit şi am văzut noi înşine". Fireşte, foarte deseori, evenimentele s-au petrecut, de asemenea, cu mulţi ani în urmă, chiar în urmă cu decenii, reprezentând de cele mai multe ori simple amintiri.

O imagine profundă a complexelor dedesubturi psihologice ale învăţăturii despre transmigrarea sufletelor ne-o oferă afacerea cu caracter de aventură a americancei *Virginia Tighe*, care a avut loc în anii '50 ai acestui secol. V. Tighe, soţia unui comerciant din Pueblo (Colorado), a fost supusă unui ciclu de şase şedinţe de hipnoză între 18 decembrie 1952 şi 10 octombrie 1953 de către industriaşul Morey Bernstein care, între altele, practica şi hipnoza ca amator. Pe parcursul acestor şedinţe, el a

încercat să o conducă înapoi spre începutul ciclului renaşterilor, ea făcând, cu acest prilej, o mulţime de declaraţii precise legate de reîncarnarea ei anterioară[22].

În cele din urmă, taina n-a fost deslușită nici de reporteri şi nici de psihologi, ci de către un pastor din Chicago, *Wally White*. El a cercetat trecutul Virginiei Tighe şi a descoperit că aceasta, în anii copilăriei din Chicago, se juca cu copiii familiei Corkell, a cărei mamă era născută cu numele Bridey Murphy. Doamna Corkell le povestea cu pasiune copiilor despre copilăria sa din Irlanda natală, iar micuţa Virginia făcea parte, evident, din cercul ascultătorilor săi cei mai atenţi. Pastorul White a descoperit că doamna Corkell citea deseori texte irlandeze şi prezenta dansuri din ţara sa natală, adunând chiar bani de la trecătorii pe stradă pentru spectacolul oferit. Din această perioadă provin, de altfel, şi amintirile medium-ului Virginia Tighe legate de „Sean", care trebuie să fi jucat un anume rol în viaţa doamnei Bridey Murphy: acest „Sean" era un băiat căruia fetiţa de zece ani, Virginia, îi purtase odinioară o intensă dragoste de copil.

Prin urmare, povestirile medium-ului nu erau altceva decât vise din Chicago, amintiri din copilărie, reactualizate prin hipnoză. O veche prietenă din copilărie a fetiţei Virginia făcea următoarea remarcă în legătură cu acest caz: „Virginia avea aşa de multă fantezie. Am crezut totdeauna că ea va scrie cândva o carte"[23].

Fascinaţia crescândă faţă de conceptul de reîncarnare se corelează şi cu interesul faţă de experienţele „de frontieră". În principal, în acest caz nu este vorba de experienţe care au drept conţinut vieţile anterioare sau ulterioare. Oricum, ele aduc în discuţie ideea unei existenţe de sine a sufletului, independentă de trup, deci concepţia despre o „*anima separata*". Din acest

[22] K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *op. cit.*, p. 35.
[23] *Ibidem*, p. 39.

punct, drumul spre credința în reîncarnare este, firește, deseori, foarte scurt.

Un exemplu bun, în acest sens, este *Edgar Cayce*, „profetul adormit", decedat în anul 1944. Acest american s-a făcut cunoscut prin diagnozele vizionare și prin prescripțiile sale terapeutice. Crescut într-o familie creștin-ortodoxă, la început a avut rețineri serioase în a crede în reîncarnare. Cu toate acestea, într-o bună zi, el a debutat cu așa-numitele *„readings"* karmice, mesaje exprimate în transă, care justificau anumite boli și probleme de viață pe baza unor experiențe și fapte din viețile anterioare. Desigur, aceste „readings" au început abia după ce Cayce devenise oaspetele casei lui Arthur Lammers, un teosof convins și un adept al astrologiei și reîncarnării. În această atmosferă, inspirat din discuțiile despre teme ezoterice, Cayce începe să reproducă treptat caracteristici esențiale ale concepției teosofice despre lume, așa cum se poate vedea în biografia lui Cayce scrisă de către Gina Cerminara[24]: faptul că omul se poate reîncarna doar ca om, și nu ca animal, faptul că oamenii ar fi trăit odinioară în Atlantida ș.a.m.d.

În mod sigur, Cayce poseda capacități parapsihice speciale. Așa cum se obișnuiește totdeauna a fi explicată originea „mesajelor" sale, acestea au început să aibă drept obiect karma și reîncarnarea abia în momentul în care a intrat în casa lui Lammers. În cazul „regresiilor", elementul sugestiei este indispensabil, după cum rezultă din protocoalele lui T. Dethlefson și ale altora[25].

[24] G. Cerminara, *Erregende Zeugnisse von Karma und Wiedergeburt*, Freiburg i. Br., f.a.

[25] T. Dethlefson, *Das Leben nach dem Leben. Gespräche mit Wiedergeborenen*, München ș.a., 1974; idem, *Das Erlebnis der Wiedergeburt. Heilung durch Reinkarnation*, München ș.a., 1976; M. Netherton, N. Schiffrin, *Bericht vom Leben vor dem Leben. Reinkarnationstherapie*, München, f.a.

Credința în reîncarnare aduce în prim plan experiențe corespunzătoare sau cel puțin le facilitează, influențând publicul și, în primul rând, cercurile mai restrânse.

De aici nu trebuie să se deducă faptul că sugestia ar fi o explicație satisfăcătoare pentru toate experiențele legate de reîncarnare. În cazul celor reanimați, tema reîncarnării nu apare absolut deloc în prima fază. În general, experiențele lor din apropierea morții se rezumă la viziuni luminoase, apariția unor decedați sau a unor figuri religioase, ca și a sentimentului de plutire peste sala de reanimare sau masa de operație. Relatările despre anumite experiențe privind reîncarnarea sunt, indiscutabil, rezultatul contactului de mai târziu cu literatura ezoterică. Cu certitudine, experiențele din faza de apropiere a morții amplifică disponibilitatea pentru a crede în reîncarnare, întrucât aceasta se corelează cu conceptul despre o *„anima separata"*. Deseori, aceasta este imaginea despre credința în reîncarnare. Când cineva se încrede vreodată într-o atare imagine, „descoperă", nu de puține ori, că anterior ar fi fost un pește în Marea Adriatică sau o victimă a războaielor indiene nord-americane. De această dată este vorba de un proces invers: orice concepție despre lume are drept consecință și experiențele corespunzătoare[26].

Totuși, experiența regresiilor nu este suficientă, în cazul adepților învățăturii despre transmigrația sufletului, pentru a oferi un certificat de garanție acestei doctrine. La acestea sunt adăugate și alte experiențe de viață. Teosofa Beatrice Fleming amintește cele câteva următoare experiențe:

a) Dragostea la prima vedere. Teosofa se întreabă și încearcă să explice: atracția extraordinar de puternică și spontană a două persoane n-ar putea fi privită cumva nu doar ca rezultatul

[26] R. Hummel, *Reinkarnation. Weltbilder des Reinkarnationsglaubens und das Christentum*, Mainz-Stuttgart, 1988, p. 19 *sq.*

primei întâlniri, ci ca rezultat al ultimei lor întâlniri din seria celor multe care s-au derulat în existențele lor anterioare?

b) Sentimentul brusc al unei antipatii, care apare fără vreun motiv rațional la o primă întâlnire cu altcineva. După Beatrice Fleming, se poate întâmpla ca, după ani, aceeași persoană care a declanșat în noi sentimentul de antipatie să ne atace brusc, fără vreun avertisment și să ne aplice o lovitură cauzatoare, probabil, de moarte. Reventismul încearcă să ofere o explicație: cel rănit a suferit deja în existențele anterioare în mâinile acestui torționar, iar amintirea acelor suferințe l-a străfulgerat acum ca o intuiție.

c) Fenomenul geniului: cum se realizează el? Acesta nu poate fi explicat în baza moștenirii ereditare. Beatrice Fleming este de părere că soluția o reprezintă doctrina reîncarnării. Din această perspectivă, Mozart ar fi fost un suflet care, în existențele sale anterioare, ar fi urcat culmile umanității și ar fi atins profunzimile sale. Hölderlin și poetul englez Keats vor fi posedat de la natură un spirit clar grecesc. Emerson trebuie să fi fost odinioară un discipol al lui Platon. În Kant, Fichte și Hegel ar trebui să recunoaștem vechi filosofi vedantini. În bărbați precum Byron și Ruskin s-ar găsi o „burniță" de la grecii de odinioară.

d) În fine, o relație reincarnațională comună ar putea fi descoperită la întregi comunități umane: rasa engleză ar putea fi privită, în totalitate, ca o formă de reîncarnare a vechilor romani. În atitudinea mentală caracteristică francezilor descoperim întruchiparea multor trăsături specifice vechilor greci. Dacă am cunoaște mai exact viața fenicienilor, i-am descoperi pe mulți dintre ei reîncarnați în germanii de astăzi, iar rivalitatea comercială dintre Anglia și Germania am evaluat-o ca pe o „reîncarnare" a vechii rivalități dintre Roma și Cartagina. O mulțime de ego-uri ale vechilor greci este prezentă și în SUA. Pe malurile Pacificului există mulți oameni cu temperamentul vioi al grecilor din perioada prepericliană. Cea mai mare parte a hindușilor

contemporani nu s-a reîncarnat în ultima vreme în alte țări, dar pot fi întâlniți uneori bărbați și femei pentru care tradițiile sacre ale Indiei nu au nici o semnificație și care acceptă cu ardoare ideile progresiste apusene. În această situație, afirmă Beatrice Fleming, avem de-a face, cu certitudine, cu inși care în existențele anterioare au trăit în Europa. În maeștrii italieni ai picturii și arhitecturii s-au reîncarnat artiștii vechi ai Greciei ș.a.m.d.[27].

2.5. Obiecții raționaliste și creștine față de problema reîncarnării

Examinându-se premisele sale, doctrina despre transmigrația sufletului nu este problematizată sau criticată doar din punct de vedere teologic și filosofic. Dat fiind faptul că ea prezintă destinul omului atât de logico-mecanic, se confruntă și cu o serie de obiecții foarte raționaliste. De aceea, ne propunem să aducem în discuție câteva dintre acestea:

a) Cum se împacă ideea de reîncarnare a permanent acelorași suflete cu faptul că oamenii se înmulțesc, cu faptul că în ultimele mii de ani chiar s-au înzecit? Conform doctrinei despre reîncarnare, numărul sufletelor nu este constant? Conform logicii, și anume că din egal rezultă egal, ar trebui ca, în realitate, numărul sufletelor să rămână constant.

b) O altă obiecție: de ce nu ne putem aminti direct (fără hipnoză, fără medium etc.) și pe deplin de existența noastră anterioară?

c) Unde ne vom afla după moartea trupului? Câtă vreme vom poposi în această altă lume, așa cum pretind adepții doctrinei reîncarnării? Cine decide durata de timp până la o nouă reîncarnare?

d) Se vor reîncarna și aceia pe care eu îi iubesc și care mor înaintea mea sau după mine sau în aceeași perioadă cu mine? Ar

[27] Vezi K. Hutten, S. von Kortzfleisch, *op. cit.*, p. 49 *sq*.

putea fi posibil ca perioada de reîncarnare să fie diferită, așa încât să nu ne mai întâlnim niciodată ?

e) Cum ar putea explica reventismul anumite cazuri concrete, de pildă faptul că Atila și Gingis Han și-au păstrat tronul până la sfârșitul vieții, în vreme ce Hristos a murit pe cruce și Socrate a trebuit să bea pocalul cu otravă? În acest caz, schema nu mai funcționează. Probabil că ar mai trebui spus că, în existențele lor anterioare, Atila și Gingis Han ar fi trebuit să fi fost chiar măreți eroi ai virtuții. Însă în această situație, ar trebui să ne lămurim de ce în existența lor de acum au căzut așa brusc din starea lor virtuoasă într-o stare de brutalitate, în care, totuși, ar trebui protejată identitatea persoanei. Iar în cazul lui Hristos, argumentarea ar trebui să fie inversă. Dar probabil că acest lucru nu l-ar îndrăzni nimeni așa de ușor.

f) O problemă complicată pentru adepții doctrinei reîncarnării o reprezintă și soarta copiilor decedați la o vârstă fragedă sau chiar a celor născuți morți. Potrivit învățăturii reventiste, spiritul trebuie să-și caute o anumită mamă pe pământ și să „intre" în embrionul acesteia aproximativ în luna a șasea. Apoi, la naștere, el se renaște odată cu copilul și își reîncepe noul curs al vieții. Însă, conform mărturiei unanime a „spiritelor", copiii rămân copii și în cazul în care mor la o vârstă fragedă, urmând ca pe parcursul unei îndelungate acțiuni educaționale în viața de dincolo să ajungă spirite desăvârșite. Dacă totuși anumite spirite în „viață" de milenii, după puține săptămâni sau luni de viață pe pământ, se reîntorc deja în viața de dincolo și uită tot ceea ce s-a întâmplat anterior, nu gândesc, nu vorbesc și abia după o lungă perioadă de educație pot redeveni „spirite desăvârșite" – fără să cunoască nimic, însă, despre existența lor prenatală –, atunci este vorba despre un proces deosebit de dificil[28].

[28] Vezi mai pe larg *ibidem*, p. 61 *sq*.

Cu toate acestea, unii au încercat să găsească chiar în Noul Testament urme ale credinței despre transmigrarea sufletelor. Sunt invocate în acest sens doar câteva locuri. Cei ce le invocă se referă, în primul rând, la Ioan 3, 3: „Răspuns-a Iisus: Adevărat, adevărat zic ție: De nu se va naște cineva din nou, nu va putea să vadă împărăția lui Dumnezeu". Totuși, a fi născut din nou nu înseamnă a fi „reîncarnat"; mai mult decât atât, puțin mai departe, se explică faptul că omul trebuie „să se nască din apă și din duh" (Ioan 3, 5). Cuvântul „din nou" din originalul grecesc înseamnă și „de sus". Nașterea din nou nu are semnificația de naștere în sens biologic: „Cum poate omul să se nască, fiind bătrân? Oare, poate să intre a doua oară în pântecele mamei sale și să se nască?" (Ioan 3, 4).

Pe de altă parte, în Noul Testament, Ioan Botezătorul este desemnat ca o reîncarnare a profetului Ilie, inclusiv Iisus fiind întrebat dacă nu cumva este Ilie (Luca 1, 17; Marcu 6, 14-15; Matei 16, 13-14)[29].

În literatura despre reîncarnare, această revenire este explicată cu predilecție în sensul reîntrupării. Acest lucru nu corespunde realității tocmai prin faptul că, în Biblie, Ilie nu apare ca unul care moare, ci ca unul care este răpit la cer, motiv pentru care n-ar avea cum să se reîncarneze. Așteptările poporului legate de Ioan Botezătorul și Iisus se alimentau din făgăduința de la Maleahi 3, 23: „Iată că Eu vă trimit pe Ilie proorocul, înainte de a veni ziua Domnului cea mare și înfricoșătoare". La sfârșitul lumii, despre care se vorbește aici, erau așteptate să revină personalități care au trăit în perioadele anterioare. Toate

[29] Vezi Luca 1, 17: „Și va merge înaintea Lui cu duhul și cu puterea lui Ilie, ca să întoarcă inimile părinților spre copii..."; Matei 16, 13-14: „Și venind Iisus în părțile Cezareii lui Filip, îi întreba pe ucenicii Săi, zicând: Cine zic oamenii că sunt Eu, Fiul Omului? Iar ei au răspuns: Unii, Ioan Botezătorul, alții Ilie, alții Ieremia sau unul dintre prooroci".

aceste locuri din Scriptură pornesc de la ideea că profetul Ilie fusese răpit și că era pregătit pentru a reveni din cer pe pământ. Cu totul altfel stau lucrurile atunci când, la Marcu 6,14 și Matei 16,14, Iisus este întrebat dacă El nu este cumva Ilie sau unul dintre profeți (în mod normal decedați) – în Evanghelia după Matei este numit special Ieremia. O explicație în sensul doctrinei despre reîncarnare contravine, însă, realității pentru faptul că și Ioan Botezătorul, cel abia răposat în vremea lui Iisus, este amintit în același moment. Oricum, e limpede că, în timpurile biblice, cineva își putea imagina revenirea unei mari personalități religioase fără ca aceasta să aibă vreo legătură cu învățătura despre reîncarnare. Despre ce este vorba în acest caz, se poate deduce cel mai bine din textul de la Luca 1, 17, unde se afirmă despre Ioan Botezătorul că „va merge înaintea Lui cu duhul și cu puterea lui Ilie". Această modalitate de a identifica personale unele cu altele este străină gândirii individualiste moderne. Nu e nevoie, însă, de conceptul de reîncarnare pentru a explica semnificația ei pentru perioada biblică. În textul de la Luca 9, 7-9, activitatea lui Iisus este explicată, de către Irod și de către alții, prin prisma ideii că Ioan Botezătorul sau unul dintre profeții mai vechi ar fi înviat din morți. Despre Ilie (cel răpit) se răspândește zvonul că el ar fi „apărut" (în Ioan Botezătorul). În cazul revenirii de la sfârșitul lumii a unui profet răposat, evident cea mai agreată concepție era aceea despre înviere, după cum, în general, de altfel, sfârșitul lumii era socotit drept timpul învierii.

Lista textelor biblice interpretate forțat în sensul doctrinei despre reîncarnare ar putea fi cu mult mai lungă. Biblia a apărut într-un mediu în care învățătura despre reîncarnare nu juca un rol esențial, motiv pentru care nu intră în vreo dispută, nici pozitivă, nici negativă, cu aceasta. Singurul loc în care s-ar putea presupune o dispută cu această doctrină este istoria legată de orbul din naștere, relatată de Ioan, în cap. 9. Dacă supoziția dis-

cipolilor privind faptul că orbirea bărbatului ar fi o consecință a păcatelor sale sau a celor ale părinților săi ar trebui înțeleasă realmente în sensul legii karmice și – în cazul părinților săi – în acela al reîncarnării, atunci răspunsul lui Iisus, „Nici el, nici părinții săi n-au păcătuit...", poate fi interpretat doar ca o respingere a acestei doctrine. Prin urmare, în Noul Testament este vorba de o repudiere clară a karmei și reîncarnării[30].

Doctrina karmică se află într-o evidentă relație concurențială cu credința în creație, așa cum e înțeleasă aceasta în creștinism, inclusiv în iudaism și islam. Cu cât rolul credinței în creație este mai mic, cu atât este mai mare spațiul pentru dezvoltarea unei învățături despre karma și reîncarnare. Dintre tradițiile descrise, doar spiritismul modern are o concepție clar conturată despre creație, dar aceasta nu este identică cu cea creștină.

Dă de gândit faptul că, în literatura despre credința în reîncarnare, practic, se ia act și este combătută cu înverșunare doar o singură hotărâre din partea Bisericii, respectiv cea legată de respingerea câtorva afirmații ale lui Origen la Sinodul al V-lea ecumenic de la Constantinopol din 553. În literatura despre reîncarnare, această respingere este fals interpretată, în general, ca o hotărâre împotriva conceptului de reîncarnare. Desigur, la o analiză mai atentă, surpriza privind această interpretare din cărțile care încearcă să facă publicitate în jurul unor pretinse simpatii din partea oamenilor Bisericii față de credința în reîncarnare dispare repede. Această interpretare urmărește să explice absența mărturiilor despre credința în reîncarnare: după 553, aceste mărturii ar fi fost înlăturate din Sfânta Scriptură și din literatura timpurie creștină. În realitate, însă, conținutul exact al textului privind preceptele lui Origen (respectiv ale origeniștilor din acea vreme) este limpede[31]: a fost respinsă preexistența sufletelor, și anume concepția potrivit căreia sufletele

[30] Vezi K. Hoheisel, *Das frühe Christentum...*, *loc. cit.*, pp. 37-38; R. Hummel, *Reinkarnation...*, pp. 27-28.

oamenilor ar fi avut parte de o preexistență, de o viață anterioară ca spirite și, drept pedeapsă pentru că s-au îndepărtat de Dumnezeu, ar fi fost trimise în trupuri; mai departe, a fost respinsă concepția conform căreia sufletele căzute și demonii vor fi „readuși", în cele din urmă, cândva, la starea lor de puritate dintru începuturi. Conceptul de reîncarnare sau metempsihoză n-a jucat nici un rol în cadrul disputelor din 553 și 543 (data sinodului local de la Constantinopol).

Inclusiv afirmațiile lui Origen, decedat cu aproximativ 300 de ani mai înainte, legate de această tematică, au fost fără semnificație. De altfel, ele sunt abordate contradictoriu și în literatura despre reîncarnare. Este limpede că Origen privea omul ca pe o ființă spirituală preexistentă „încarnată" într-un corp, care va mai putea avea parte, inclusiv după moartea trupească, de un lung drum al purificării. În disputa cu Celsius, el a arătat clar că, în viziunea sa, doctrina reîncarnării nu are nimic comun cu Scriptura și cu credința Bisericii. Însă, probabil că el era de acord cu faptul că procesul creației, căderea în păcat și „apocatastaza" se pot repeta în cadrul unor noi perioade cosmice, iar spiritele preexistente căzute vor trebui să se „întrupeze" din nou. La Origen, însă, nu găsim nici un citat care să acrediteze ideea că, în cadrul unei perioade cosmice, s-ar putea ajunge la întrupări repetate, deci la reîncarnare[32].

Dialogul dintre reventiști și creștini va avea un sens doar în eventualitatea în care se va ține seama de incompatibilitatea celor două doctrine și totodată a celor două forme de credință. În această situație, se diminuează tentația de a privi convingerea și credința celuilalt ca fiind prea superficială.

---

[31] O prezentare pe larg a problematicii origeniste se găsește la G. MacGregor, *Reinkarnation und Karma im Christentum, Bd. I. Grafing*, München, 1985; R. Hummel, *Reinkarnation...*, p. 104.

[32] R. Hummel, *Reinkarnation...*, pp. 104-105.

Partea a V-a

COMPASIUNE ȘI IUBIRE